

УДК 339.9

Горянська Т.В., к. е. н, доцент,

Донецький державний університет управління

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Дослідження полягає в обґрунтуванні поглядів учених світу щодо визначення глобалізації економіки. Отримані результати щодо визначення глобалізації економіки спрямовані на подальше його дослідження, оскільки поступово глобалізація охоплює усі сфери життєдіяльності суспільства. На підставі проведеного дослідження запропоновано науково-методичний підхід, що дозволяє визначити поняття глобалізації як явище об'єктивне та історично закономірне.

The investigation lies in the reasoning and generalization of scientific views on the defining the globalization of the economy. The obtained results in the generalizing definitions of the globalization of the economy are focused on the it's further analysis as gradually globalization covers all spheres of society. The scientific and methodological approach is offered on the bases of the study investigation that allows defining the definition of the globalization as an objective and historically natural phenomenon.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку світової економіки, домінуючою тенденцією якої є глобалізація, характеризується значними змінами в структурі та напрямках світогосподарських зв'язків. Незважаючи на те, що зовнішня торгівля випереджує темпи зростання світового ВВП, вплив інновацій, застосування глобальних інформаційних систем прискорюють поглиблення світогосподарських зв'язків. У таких умовах найшвидше збільшуються прямі іноземні інвестиції, що пояснюється зростанням транснаціональних корпорацій. За прогнозами, саме транснаціональні корпорації до 2030 року контролюватимуть $\frac{1}{2}$ світового виробництва товарів [1, с.71]. Транснаціоналізація світової економіки, поглиблення міжнародного поділу праці, зростаючі обсяги, динаміка і значення зовнішньої торгівлі та міжнародних економічних відносин – це вияв сучасної глобалізації економіки.

Глобалізація міцно затвердилася як одна з головних, фундаментальних тенденцій розвитку світової економіки. Оскільки глобалізація є об'єктивною тенденцією розвитку людської цивілізації, вона відкриває додаткові можливості та надає значні переваги окремим країнам. Однак ступінь позитивного або негативного впливу глобалізації економіки на національне господарство залежить від характеру участі країни у міжнародному поділі праці, ступеню інтеграції у світову економіку. Саме тому переваги економічної глобалізації реалізуються не автоматично, і не усі країни їх отримують. «Встановлення торговельних відносин у цілому вигідно для обох сторін..., але вигоди від неї розподіляються між країнами нерівномірно... Більше отримує та країна, у якій більше змінилися умови торгівлі. Лібералізація торгівлі може призвести до збитків нації у цілому» [2, с.65].

Перші значні простори й структурні перетворення окремих країн і регіонів почалися у ХІХ столітті – періоді бурхливого розвитку промисловості, появи великих міст, транспортних мереж, процесів інтеграції різних сфер економіки.

Таким чином, процеси глобалізації починають відбуватися в усіх сферах соціально-економічного життя.

Особливої уваги проблеми глобалізації економіки набули в останні десятиріччя. Навіть виникла «ідеологія глобалізації як сукупність взаємопов'язаних постулатів, покликаних обґрунтувати одночасно благо і неминучість тенденцій «працюючих» на об'єднання світу за керівництвом його цивілізованого центра» [3, с.16]. Однак незважаючи на ряд аспектів, які склалися на загальноприйнятих позиціях щодо розвитку глобалізації, на сучасному етапі у глобалізаційній проблематиці відсутній загальний знаменник. Так, ключові питання, такі як зміст і сутність категорії «глобалізація економіки», її прояви і перспективи, позитивні і негативні наслідки, вплив на економіку України та інших країн світу, трактуються по-різному.

Отже, погляди на витoki глобалізації залишаються дискусійними. Багато вчених різних областей знань у своїх дослідженнях намагаються знайти визначення феномену глобалізації. Виникнення феномену глобалізації, який визначається як процес становлення єдиного взаємопов'язаного світу, сьогодні майже не заперечується. Він має багато інтерпретацій і оцінок, характеристик і висновків. Так, дослідники відзначають невизначеність самого терміну «глобалізація»; історики розглядають процес виникнення глобалізації як один із етапів розвитку капіталізму; економісти пов'язують дослідження процесів глобалізації з транснаціоналізацією фінансових ринків; політологи розглядають появу глобалізації з розповсюдженням демократичних інститутів; культурологи поєднують появу глобалізації з вестернізацією культури, включаючи американську економічну експансію. На наш погляд, у цьому немає нічого дивного, оскільки термін «глобалізація» досить молодий і характеризується нестійким характером реального процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвий вклад у визначення поняття «глобалізація» внесли відомі учені Р. Робертсон, І. Валлерстайн, Е. Гідденс, М. Кастельс, Дж. Сорос та інші. Особливої уваги заслуговують праці відомого російського ученого-економіста В.Панькова, який досліджує глобалізацію в усіх її проявах, визначає позитивні та негативні сторони впливу глобалізації на економічні, політичні та інші сфери життєдіяльності людства[3]. Вирішенню питань, пов'язаних з впливом глобалізаційних процесів на стан та розвиток національної економіки, присвячена робота казахських учених А. Тойганбаєва і З.Кенжебаєва [4]. Основні тенденції і прояви глобалізації економіки досліджуються в роботі Т.Вахітової [1]. Однак залишаються актуальними питання щодо визначення глобалізації та її теоретико-методологічного аспекту, оскільки глобалізаційні процеси охоплюють усі сфери життєдіяльності.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні еволюцій поглядів учених світу на глобалізацію економіки, її теоретико-методологічних аспектів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вперше поняття глобалізації можна застосувати до періоду Великих географічних відкриттів, коли розвиток

засобів сполучення, передусім морського транспорту, створив сприятливі умови для міжнародного обміну. Так, американські дослідники-соціологи Р. Робертсон і М. Уотерс вважають, що глобалізація – це тривалий історичний процес, і початок глобалізації або формування її передумов відносять до XV-XVI століття. У свою чергу, американський дослідник Г. Терборн знаходить в історії шість «хвиль» глобалізації. Найпершою він вважає експансію світових релігій у III-VII столітті [5, с.106].

У 1970 році відомий американський соціолог І. Валлерстайн розробив теорію глобалістської уяви про сучасне суспільство. Такий цілісний підхід відрізняє світосистемну теорію від цивілізаційних теорій, у яких увага дослідників акцентується на розділеності і самотності регіональних систем світової спільноти [5, с.106]. Отже, аналізуючи теорію І. Валлерстайна, можна стверджувати, що людство завжди прямувало до глобалізації, оскільки його теорія базується на глобальних процесах, що відбуваються у суспільному житті людей, а не на економічних процесах, на яких будуватимуться наступні теорії.

Російські учені-економісти В.Паньков, Л.Юнусов та інші вважають основоположником досліджень проблем глобалізації економіки і творцем терміну «глобалізація» Т.Левітта [3, с.16]. У своєї відомій науковій праці «Глобалізація ринків» (1983), Т.Левітт трактував глобалізацію як об'єднання, інтеграцію ринків окремих продуктів, які виготовляються транснаціональними корпораціями [6, с.93]. Головний висновок його праці – провіщення швидкого кінця транснаціональних корпорацій, які націлені лише на диференційовані, специфічні ринки товарів і послуг окремих країн світу. Т.Левітт визнав майбутнє за глобальноорієнтованими транснаціональними корпораціями, але його ринково-збутову інтерпретацію глобалізації економіки можна застосувати тільки до рівня фірм, що представляє його трактування «глобалізації» дуже вузькою і яка не дає можливості адекватно тлумачити цю категорію [3, с.16].

Найдетальніше визначення «глобалізації» надає Р. Робертсон у 1985 році. Глобалізація – це процес всезростаючого впливу різних чинників міжнародного значення (наприклад, тісних економічних і політичних зв'язків, культурного і інформаційного обміну) на соціальну дійсність в окремих країнах [7, с.103]. Визначення Р. Робертсона у багатьох джерелах є основоположним, що пояснюється тим, що воно охоплює різні сфери – економічну, політичну, інформаційну і соціальну. Крім того, воно є першим і вважається достатньо повним визначенням глобалізації.

Сьогодні існує значна кількість визначень глобалізації. Але дуже часто вони вступають в протиріччя одне з одним, а іноді просто обмежуються загальною констатацією очевидного. Порівняльний аналіз існуючих тлумачень цієї категорії має суттєве значення для адекватного наукового дослідження проблем глобалізації економіки.

Останнім часом в економічній літературі з'явилася тенденція абсолютизації і невиправданого широкого трактування глобалізації, включення в це поняття майже усіх змін у сучасному суспільстві. Глобалізація – це новий ступінь інтернаціоналізації суспільного життя: економічних, політичних,

екологічних, демографічних зв'язків між народами. Він впливає на внутрішній розвиток країн. Це новий час, нова епоха економічної історії людства [4, с.194].

Найпоширенішими визначеннями глобалізації є дві «класичні» дефініції. Так, у докладі Генерального секретаря Кофі Аннана на ювілейній п'ятдесятій сесії Генеральної Асамблеї ООН (1995) глобалізація визначається як «найскладніший комплекс транскордонних взаємодій між фізичними особами, підприємствами, інститутами і ринками» [8, с.10]. Матеріали Міжнародного Валютного Фонду трактують глобалізацію як «зростаючу економічну взаємозалежність країн всього світу в результаті зростаючого обсягу і різноманіття міжнародних угод з товарами, послугами і світових потоків капіталу, а також завдяки найширшій дифузії технологій» [9, с.45].

За визначенням американського професора М. Інтриллигейтора, глобалізація – це «значне розширення світової торгівлі й усіх видів обміну в міжнародній економіці при яскраво вираженій тенденції до все більшої відкритості, інтегрованості й відсутності кордонів» [10, с.129]. В. Ломакін глобалізацію (мировізацію) національних господарств трактує як «...створення і розвиток міжнародних, світових продуктивних сил, факторів виробництва, коли засоби виробництва використовуються у міжнародному просторі». Мировізація, згідно з трактуванням В.Ломакіна, проявляється «у створенні окремими компаніями господарських об'єктів в інших державах і розвитку наднаціональних форм виробничих зв'язків між різними національними господарствами. У цьому випадку взаємодія у світовій господарській системі стає постійною, стійкою і багатосторонньою» [11, с.123]. Польський професор Г. Колодко визначає глобалізацію як «історичний процес лібералізації та інтеграції ринків товарів, капіталів і праці в єдиний світовий ринок, які раніше функціонували певним чином ізольовано» [12, с.140]. За визначенням А.Холопова, «в цілому глобалізацію світової економіки можна охарактеризувати як посилення взаємозалежності національних економік, взаємовпливу і взаємопереплетіння різних сфер і процесів у світовому господарстві» [13, с.5]. Е.Кочетов розглядає глобалізацію як «процес відтворювальної трансформації національних економік та їх господарських структур, капіталу, цінних паперів, товарів, послуг, робочої сили, при якій світова економіка розглядається не просто як сума (сукупність) національних економік, фінансових, валютних, правових, інформаційних систем, а як цілісна, єдина гео економічна (геофінансова) популяція (простір), який функціонує за своїми законами» [14, с.601].

Наведені визначення глобалізації максимально наближені до чисто ринкових процесів, тобто до сфери обміну. Однак вони не розкривають сутності того, що визначають [3, с.17]. Їх формулювання не дають можливості зрозуміти різницю між відзначеними в них проявами глобалізації економіки і аналогічними феноменами та процесами, які мали місце у світовому господарстві на доглобалізаційних етапах інтернаціоналізації господарського життя. Як відомо, процес індустріалізації, який надав виробництву і збуту

продукції всесвітній (глобальний) характер, почався наприкінці ХІХ століття в усіх розвинутих країнах.

Відзначимо, що сформувані чітко визначення категорії «глобалізація», виявити її зв'язок з іншими категоріями, передусім, «інтернаціоналізацією» і «транснаціоналізацією» дуже важко. Виходячи з цього, особливої уваги заслуговує оцінка глобалізації С. Долгова, який у своїй праці з проблематики глобалізації економіки утримувався від будь-яких визначень даного феномену. На думку С. Долгова, глобалізація – це складне, багатопланове, багатofакторне явище і автор також подає змістовний аналіз деяких її важливіших рис [15, с.28].

Найцікавіше визначення глобалізації, хоча і дуже абстрактне, запропонував російський філософ О. Зінов'єв. Він визначив її «як грандіозний процес, який охопив все людство. У ньому на мапу поставлена доля людства як цілого, уся його наступна соціальна еволюція. Дійсно, прагнення зрозуміти його вже породжує і буде породжувати в майбутньому у всезростаючих масштабах безліч різних суджень і оцінок. У нього втягнуті величезні маси людей, причому, одні як конкістадори, інші – як підкорені, одні – як ті, що вигадують, інші – як ті, що втрачають. Розраховувати на будь-яку академічну і моралізаторську однострійність в розумінні цього процесу було б наївно» [5, с. 107].

Англійський соціолог Е.Гідденс розглядав глобалізацію як пряме продовження модернізації, вважаючи, що сучасності внутрішньо притаманна глобалізація. Він визначив поняття глобалізації як «інтенсифікацію соціальних відносин, що розповсюджуються на весь світ, які пов'язують віддалені місця таким чином, що локальні події формуються подіями, які відбуваються за багато миль від них, і навпаки» [16, с.64].

Отже, сучасна глобалізація світової економіки – багатогранний і складний процес, який охоплює усі сфери життєдіяльності суспільства. Так, американський соціолог М.Кастельс (2001) у своєму визначенні глобалізації охопив різні сфери економіки. Він називає глобалізацію «новою капіталістичною економікою» і визначає її основні характеристики: по-перше, інформація, знання та інформаційні технології виступають головними джерелами зростання продуктивності і конкурентноздатності; по-друге, ця нова економіка організується переважно через мереживну структуру менеджменту, виробництва і розподілу, а не окремих фірм, як раніше; по-третє, вона є глобальною. Однак, на його думку, далеко не весь світ інтегрований в глобальну економіку: вона не охоплює народи і території, які не мають для неї цінності. Але вплив глобалізації притаманний усім процесам, які відбуваються у суспільстві, оскільки світові фінансові ринки взаємозалежні і глобальна система створює, таким чином, каркас грошової, фінансової і фіскальної політики в кожній державі. «Більше немає центру і периферії», оскільки мережа нової економіки розповсюджується скрізь. М.Кастельс стверджує, що нова економіка сприяє збільшенню виробництва і зайнятості, стимулює економічне зростання, знижує інфляцію, але одночасно посилює чинник невизначеності, нестійкості [17, с.107]. Л.Є.Грінін, російський філософ-соціолог, визначає

глобалізацію як процес всесвітньої економічної, політичної і культурної інтеграції і уніфікації. Основним наслідком цього є світовий поділ праці, міграції і, як правило, концентрація в масштабах всієї планети капіталу, людських і виробничих ресурсів, стандартизація законодавства, економічних і технологічних процесів, а також зближення і злиття культур різних країн. Це об'єктивний процес, який носить системний характер, оскільки охоплює усі сфери життєдіяльності суспільства. В результаті глобалізації світ стає більш пов'язаним і залежним від усіх його суб'єктів. Відбувається як збільшення кількості загальних для груп держав проблем, так і розширення числа і типів суб'єктів, які інтегруються [18, с.7-8].

Отже, якщо розглядати глобалізацію як нову капіталістичну економіку, що охоплює усі сфери життєдіяльності суспільства, то доцільно пригадати працю В.І.Леніна «Імперіалізм, як найвища стадія капіталізму». Він писав: «Імперіалізм є капіталізм на той стадії розвитку, коли склалося панування монополій і фінансового капіталу, набув визначне значення вивіз капіталу, почався поділ світу міжнародними трестами, закінчився поділ всієї території землі крупнішими країнами» [19, с.387]. Визначення імперіалізму В.І.Леніном не втратило своєї актуальності й сьогодні. Основою глобалізації, її рушійною силою виступають транснаціональні корпорації, для яких зовнішньоекономічна діяльність має важливе значення. Таким чином, глобалізацію економіки можна охарактеризувати як нову стадію імперіалізму – неоімперіалізм. Як доповнення до п'яти основних ознак імперіалізму, для неоімперіалізму характерні революційні зміни в електроніці, комп'ютерній техніці, зв'язку і формування наднаціональних структур управління світовою економікою.

Для визначення процесу глобалізації необхідний аналіз сучасного стану міжнародного поділу праці та інтеграційних процесів у світовому господарстві. У наукових працях М. Портера і Дж. Сороса передумовами глобалізації виступають відкритість і лібералізація світової економіки. На думку М. Портера саме торгівля лежить в основі «об'єктивного процесу» глобалізації [20, с.495]. «Відкрите суспільство» Дж. Сороса – це ідеальне виробництво для глобальної економіки. Відкритість і лібералізація ринків забезпечують ідеальні умови для конкуренції, руху та ефективного використання факторів виробництва [21, с.9].

Глобалізація має міжнародний характер ринків збуту, що сприяє збільшенню виробництва, зменшення витрат і, передусім, розширенню, посиленню міжнародного виробництва. Саме тому глобалізація світового господарства поєднується з інтернаціоналізацією, в умовах якої послідовно підвищується ступінь відкритості економік розвинутих країн. Глобалізація створює умови, за яких найбільші блоки конкурентноздатні, ніж окремі країни, у світовому господарстві, що обумовлює розвиток взаємовідносин і взаємовигідного співробітництва країн. Глобалізація призводить до того, що національні господарства стають частиною єдиної світової економічної системи.

Висновки. Дослідження поглядів учених світу щодо поняття глобалізації економіки показало, що загальноприйняте трактування визначення глобалізації відсутня. Глобалізація та основні етапи становлення цього процесу трактуються багатьма дослідниками по-різному. На підставі проведеного дослідження запропоновано науково-методичний підхід, що дозволяє визначити поняття глобалізації як явище об'єктивне та історично закономірне. На відміну від визначень, запропонованих ученими світу, і проведеного аналізу поняття глобалізації економіки, можна зробити висновок, що глобалізація економіки – це феномен, який об'єктивно склався, і одночасно світогосподарський процес, який активно розвивається у сучасному суспільстві. Глобалізація поступово охоплює усі сфери життєдіяльності суспільства і в перспективі визначатиме розвиток усіх економічних процесів у сучасному світі. Саме тому визначення глобалізації економіки потребує подальшого дослідження.

Література

1. Вахитова Т. М. Тенденции развития внешнеэкономических связей региона в контексте современных процессов глобализации // Проблемы современной экономики. – 2013. – № 1 (45). – С.71-73.
2. Линдерт П.Х. Экономика мирохозяйственных связей. Пер. с англ. — М: Прогресс, 1992. – 520с.
3. Паньков В.С. Глобализация экономики: quails es et quo vadis? // Мировая экономика и международные отношения. – 2011. - № 1. – С.16-24.
4. Тойганбаева А.Е., Кенжебаева З.С. Методологические основы глобализации в развитии мировой экономики // Фундаментальные исследования. – 2012. - №3. – С.193-198.
5. Жданова А.М. Подходы к определению понятия «глобализация» // Проблемы современной экономики. – 2012. – № 3 (43). – С.106-109.
6. Levitt Th. The Globalization of Markets // Harvard Business Review. – 1983. – Vol. 61, May-June. – pp. 92-102.
7. Robertson R., Lechner F. Modernization, Globalization and the Problem of Culture in the World-Systems Theory // Theory, Culture & Society. – 1985. - № 3. – pp. 103–118.
8. Ананн К. Мы, народы: роль Организации Объединенных Наций в XXI веке. Доклад Генерального Секретаря ООН от 27.03.2000 года – Режим доступа: www.un.org
9. World Economic Outlook: Globalization: Opportunities and Challenges. - International Monetary Fund. Research Dept., May 1997. – 344 p.
10. Интриллигейтор М. Глобализация мировой экономики: выгоды и издержки // Мир перемен. – 2004. – №1. – С.129-139.
11. Ломакин В.К. Мировая экономика. – М., 2007. – 672с.
12. Колодко Г. Глобализация и экономический рост // Мир перемен. – 2004. – №1. – С. 140–148.
13. Холопов А.В. Макроэкономическая политика в условиях глобализации: Монография. – М.: Деловая литература, 2007. – 256с.

14. Кочетов Э.Г. Глобалистика: Теория, методология, практика. Учебник для вузов.– М.: НОРМА-ИНФРА-М, 2002. – 672с.
15. Долгов С.И. Глобализация экономики: новое слово или новое явление. Экономические проблемы на рубеже веков. – М.: Экономика, 1998. – 215с.
16. Giddens A. The Consequences of Modernity. – Stanford, 1990. – 186 p.
17. Юнусов Л.А. Глобализация мировой экономики: понятие и основные этапы // Проблемы современной экономики. – 2008. – № 4 (28). – с.106-109.
18. Гринин Л.Е. Глобализация и национальный суверенитет // История и современность. – 2005. - №1. – с.6-31.
19. Ленин В.И. Империализм как высшая стадия капитализма. Полное собрание сочинений, Т.27 (август 1915-июнь1916). – М.: Государственное издательство политической литературы, 1962. – 644с.
20. Портер М. Конкуренция. Пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2000. - 495с.
21. Soros J. Product markets and 1992: full integration, large gains? // Journal of Economic Perspectives. – 2000. – Vol.6, №4. – pp. 7–30.